

Підгородинський В.М.

**ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА НАКЛЕП**

Анотація. У статті розглянуто питання кримінальної відповідальності за наклеп у світлі прийняття Верховною Радою України у першому читанні відповідного законопроекту. Автор статті робить висновок про недостатню кримінально-правову охорону честі, гідності та ділової репутації людини в Україні. Одним із варіантів вирішення цієї проблеми може бути встановлення кримінальної відповідальності за наклеп. Однак відповідне рішення має бути виваженим і не посягати на свободу слова в нашій державі.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, наклеп, законопроект про наклеп, відомості, що принижують честь, гідність і ділову репутацію.

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос об уголовной ответственности за клевету в свете принятия Верховной Радой Украины в первом чтении соответствующего законопроекта. Автор статьи делает вывод о недостаточности уголовно-правовой охраны чести, достоинства и деловой репутации человека в Украине. Одним из вариантов решения этого вопроса может быть установление уголовной ответственности за клевету. Однако соответствующее решение должно быть выверенным и не посягать на свободу слова в нашей стране.

Ключевые слова: уголовная ответственность, клевета, законопроект о клевете, ведомости, унижающие честь, достоинство и деловую репутацию.

Abstract. In article rassmotren question about uholovnoy liability for slander in light of the adoption Verkhovna Rada of Ukraine in the first reading suitably th bill. Author articles delaet withdrawal deficiency at the criminal pravovoy ohrany honor, dignity and Delovoy reputatsyy man in Ukraine, no. One of varyantov solutions do this, for the question Maybe Establishment uholovnoy liability for slander. However sootvetstvuyuschee decision dolzhna byt vyverennym and not posyahat to freedom of speech in our country.

Key words: uholovnaya responsibility, slander, bill at Cleves, Vedomosti, unyzhayuschye honor, dignity and delovuyu reputatsyyu.

18 вересня 2012 року Верховна Рада України прийняла у першому читанні законопроект, яким передбачено встановлення кримінальної відповідальності за наклеп (проект вноситься народним депутатом України В. С. Журавським). Ця подія викликала ряд неоднозначних оцінок і прогнозів – від досить обережних до різких. Безперечно, неоднакові оцінки законопроекту значним чином пов'язані з політичною ситуацією в Україні та визначаються політичною доцільністю. У той же час, на наше переконання, під час розгляду будь-якого проекту закону на перше місце має ставитися наукове обґрунтування необхідності його прийняття.

Дискусії щодо встановлення кримінальної відповідальності за наклеп і образу точаться з моменту прийняття чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України), який не передбачив відповідальності за ці діяння, хоча вони визнавалися злочинами за КК України 1960 року. Зокрема на помилковість декриміналізації наклепу й образи вказував В. Мульченко [1, с. 43], а В. Бортник у дисертації дійшов висновку, що «чинне кримінальне законодавство не повністю охоплює захистом такі невід'ємні людські цінності як честь та гідність» [2, с. 15]. Автори запропонували доповнити КК України статтями про відповідальність за наклеп та образу.

Говорячи про законодавчі ініціативи щодо криміналізації наклепу й образи, можна згадати, наприклад, проект закону, внесений народним депутатом А. В. Яценком. Цим проектом передбачалося у статті 151-1 КК України встановити відповідальність за наклеп; питання про відповідальність за образу законопроект не вирішував [3, с. 1].

Законопроект був поданий 15 лютого 2008 року, через тиждень був поданий законопроект на заміну, але 31 жовтня того ж року законопроект був відкликаний [4]. Крім того, з висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України на перший варіант законопроекту В. С. Журавського впливає, що проекти законів про встановлення кримінальної відповідальності за наклеп та образу вже неодноразово надходили на розгляд Верховної Ради України, але жоден з них не був прийнятий як закон [5, с. 1].

У частині першій статті 125 КК України 1960 року наклеп визначався як поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу людину. Так само формулює поняття наклепу й В. Мульченко [1, с. 43]. Дещо інша позиція відображена у роботі В. Бортника: «Наклеп, тобто поширення неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу» [2, с. 16]. Відмінність полягає у тому, що В. Бортник розширює поняття наклепу, відмовляючись від використання слова «завідомо». Фактично це означає, що автор визнавав наклепом і таке поширення неправдивих відомостей, за якого винна особа не знає про неправдивість поширюваних нею відомостей.

У законопроекті А. Яценка пропонувалося закріпити, що наклепом є «...поширення службовою особою, яка займає відповідальне або особливо відповідальне становище, завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу» [3, с. 1]. Тобто поширення завідомо неправдивих вигадок... було б наклепом тільки у випадку, якщо ці діяння вчинить службова особа, яка займає відповідальне або особливо відповідальне становище.

В уже згаданому законопроекті, прийнятому в першому читанні, наклеп розглядається як «умисне поширення завідомо неправдивих відомостей, що ганьблять честь і гідність іншої особи або підривають її ділову репутацію, якщо такі дії спричинили тяжкі наслідки» [6, с. 1]. Привертає увагу також та обставина, що у першому варіанті цього ж законопроекту наклеп формулювався як «поширення завідомо неправдивих відомостей, що ганьблять честь і гідність іншої особи або підривають його репутацію» [7, с. 1]. Отже, якщо особливістю другого з наведених визначень був лише характер відомостей, – предметом злочину визнавалися не тільки відомості, що ганьблять честь і гідність, але і відомості, що підривають репутацію особи, – то у доопрацьованому варіанті особливістю складу наклепу є вказівка на форму вини і характер відомостей, а також на наслідки злочину.

Визначення наклепу, запропоноване у доопрацьованому законопроекті В. С. Журавського, дозволяє стверджувати, що у даному визначенні відображено дві ознаки, які характеризують суспільну небезпеку зазначеного діяння. Першою з них є властивості предмета злочину – відомостей: вони мають бути вигаданими (про що має знати особа, яка їх поширює) і при цьому повинні ганьбити честь та гідність людини або принижувати її ділову репутацію. Іншими словами, поширення правдивих відомостей, навіть якщо вони принижують честь, гідність або ділову репутацію, не є злочином. Друга ознака – суспільно небезпечні наслідки діяння. Якщо поширення завідомо неправдивих відомостей, що ганьблять честь та гідність, принижують ділову репутацію, не призвело до тяжких наслідків, то і склад злочину відсутній.

У пояснювальній записці до законопроекту В. С. Журавський зазначав, що необхідність посилення відповідальності за посягання на честь і гідність людини... пояснюється слабкістю, по суті, повною неефективністю передбачених чинним законодавством заходів захисту честі, гідності та ділової репутації особи. Натомість, як засвідчує повсякденне життя, має місце зростання таких негативних явищ. Нерідко «наклеп» тягне за собою такі наслідки, які за своєю шкодою, нанесеною людині та її сім'ї, незрівнянно тяжчі, ніж окремі злочини, передбачені КК України [8, с. 1].

Головне науково-експертне управління апарату Верховної Ради України у висновку виклало свої зауваження до першого варіанту законопроекту. Серед них, зокрема, було і наступне: «Хоча описані в проекті діяння (наклеп і образа. – В. П.) безумовно є протиправними, викликає значний сумнів доцільність їх віднесення до злочинів, а не до інших правопорушень. Адже запропоновані редакції статей 145¹ та 145² КК не містять вказівки на тяжкі наслідки відповідних діянь (на відміну від статей 125, 126, які містились у КК 1960 р.), які б давали можливість порівнювати суспільну небезпеку та шкоду від даних правопорушень з аналогічними ознаками інших злочинів... На нашу думку, описані у проекті діяння не мають того рівня суспільної небезпеки, який можна було б вважати достатнім для їх криміналізації і який притаманний іншим передбаченим у чинному КК злочинам» [5, с. 2].

Принагідно зазначимо, що ні в статті 125, ні в статті 126 КК України 1960 року не було вказівки на наслідки поширення завідомо неправдивих вигадок чи за умисне приниження честі та гідності особи, виражене в непристойній формі [9; 10]. Для

наклепу були передбачені кваліфікуючі ознаки (у частинах другій та третій статті 125), але їх не можна змішувати з наслідками діяння. Тим не менш, і наклеп, і образа визнавалися злочинами.

У доопрацьованому законопроекті наклеп сформульований як злочин з матеріальним складом – закріплена вказівка на тяжкі наслідки. У другому варіанті законопроекту також немає положень про образу. Таким чином, законопроектом пропонується криміналізувати тільки найбільш суспільно небезпечні посягання на честь, гідність та ділову репутацію. Порівняймо хоча б з крадіжкою: кримінальна відповідальність за таємне викрадення чужого майна може наставати, якщо вартість викраденого становить, наприклад, одну тисячу гривень; а для наклепу (відповідно до примітки до статті 145¹) тяжкими наслідками, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян, тобто у 2012 році становлять п'ятдесят три тисячі шістсот п'ятдесят гривень.

У деяких інших випадках наслідки наклепу також беззастережно можна вважати тяжкими. Скажімо, поширення завідомо неправдивих вигадок було спеціально розробленим «сценарієм», мета якого полягала в дискредитації керівника державної установи. Але поки людина домагалася через суд поновлення своїх порушених прав (зокрема, і спростування неправдивої інформації) керівництво вирішило звільнити цього працівника. Чомусь і більшість уже колишніх колег повірили неправдивій інформації – втрата соціальних зв'язків. А потім ще й суд приймає рішення, яким констатує, що ніякого порушення права людини на повагу її честі та гідності не було. Тут, мабуть, не далеко і до самогубства – не даремно ж за статтею 120 КК України карається доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком... систематичного приниження її людської гідності. Смерть людини – це тяжкі наслідки (але вони полягають не у заподіянні матеріальних збитків).

А ось в інших випадках питання про наявність тяжких наслідків вирішити набагато складніше. Моральну шкоду «оцінити» важко. Крім того, як правильно зазначено у висновку Головного науково-експертного управління, «поняття «наклеп», «образа», як і «честь», «гідність» та «ділова репутація» мають суб'єктивний індивідуально визначений характер» [5, с. 2]. При цьому не можна залишити поза увагою ту обставину, що шкода від наклепу у багатьох випадках може виражатися якраз у нематеріальній формі. І саме у цьому контексті цілком справедливо говорити про можливі зловживання під час застосування статті про кримінальну відповідальність за наклеп.

Цікавою є позиція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо законопроекту про наклеп. Так, у відкритому листі до керівництва Верховної Ради України В. Лутковська нагадала, що 2 серпня 2012 року вона оприлюднила висновок щодо недоцільності прийняття такого законопроекту. За її словами, у висновку зазначалося, що «деякі положення проекту Закону не відповідали міжнародним зобов'язанням, які Україна взяла на себе у питаннях дотримання прав людини». ... «Висновок Уповноваженого знайшов певне відображення в доопрацьованому тексті

ухваленого сьогодні депутатами Верховної Ради України проекту Закону № 11013, однак запропоновані законопроектом санкції є, на думку Уповноваженого, надмірними, що може призвести до суттєвого обмеження свободи вираження поглядів і може мати стримуючий ефект у діяльності засобів масової інформації» [11].

У висновку, про який іде мова, Уповноважений Верховної Ради України зазначала: «Згідно з міжнародними документами, зокрема Міжнародним пактом громадянських та політичних прав, Європейською конвенцією про права людини, свобода слова та думки є одним із основоположних прав людини, що підлягає захисту державою. Згідно з практикою Європейського Суду з прав людини, право на свободу вираження поглядів захищає, у тому числі, образливі висловлювання і застосовується *«не тільки до таких «інформацій» чи «ідей», що позитивно сприймаються або розглядаються як необразливі чи викликають байдужість, але й до таких, що ображають, шокують або бентежать державу чи якусь частину населення. Такими є вимоги плюралізму, терпимості та широкого мислення, без яких немає «демократичного суспільства»*. Особливий захист Європейський суд з прав людини надає висловлюванням, що робляться під час дискусії з питань, які становлять суспільний інтерес...» [12].

Депутат Європарламенту Чарльз Теннок (група Європейських консерваторів та реформістів, Великобританія), коментуючи схвалений українським парламентом законопроект про запровадження кримінальної відповідальності за наклеп, сказав: «Я – не міжнародний юрист, і не можу сказати, чи інші країни-члени Ради Європи визнають наклеп, як кримінальний злочин, однак це видається мені незвичним і потужним шляхом обмеження свободи слова». Депутат зазначив, що в таких країнах, як Великобританія, наклеп ніколи не вважався кримінальним злочином, а тому там передбачені за наклеп лише адміністративні покарання у вигляді фінансових компенсацій, якщо наклеп завдав шкоди репутації особи [13]. Висловлені й інші критичні думки щодо ухвалення у першому читанні законопроекту про посилення відповідальності за посягання на честь, гідність та ділову репутацію людини.

Досить зваженою є позиція Голови Верховної Ради України Володимира Литвина щодо порушеного питання. Він вважає, що закон про посилення відповідальності за посягання на честь і гідність людини не буде ухвалений. Під час зустрічі з передвиборчою місією Тимчасового Комітету ПАРЄ зі спостереження за виборами в Україні 28 жовтня 2012 року В. Литвин висловив думку, що ухвалення такого закону нині не на часі, оскільки «практично відсутній кордон між наклепом і критикою». Окрім цього, сказав керівник парламенту, якщо і приймати такий закон, то у ньому обов'язково має бути позиція про те, що норму щодо посилення відповідальності за наклеп не повинні використовувати як інструмент тиску на ЗМІ політики і державні службовці, які є публічними особами [14].

Наведені думки щодо законопроекту про криміналізацію наклепу можна продовжити низкою інших. При цьому не можна не відзначити, що в основному наголошується на неприпустимості прийняття зазначеного проекту. Але чи все так уже й погано в ньому? Дійсно, на сьогодні в Україні існує цивільно-правовий механізм

захисту честі, гідності і ділової репутації людини, відновлення її порушеного права. Водночас, на нашу думку, не варто ставити знак рівності між порушеннями, за вчинення яких може наставати цивільна відповідальність, і кримінальними правопорушеннями. Цивільне право захищає перш за все інтерес конкретної людини, групи людей. Кримінальне право захищає не тільки права і свободи конкретної людини, але і суспільні інтереси. Це означає, що визнаючи діяння злочинним, держава вбачає його небезпеку не тільки для людини, стосовно якої воно вчиняється, але і небезпеку для суспільства та держави. Поширення неправдивих відомостей, які ганьблять честь і гідність людини або підривають її ділову репутацію, може і не заподіяти значної шкоди конкретній людині, але може і заподіяти (на це уже зверталася увага вище). І в окремих випадках реагування цивільно-правовими засобами на спричинену шкоду може виявитися запізнілим і недоречним (як у наведеному прикладі зі смертю людини). А кримінально-правові засоби можуть виступити саме *покаранням* за ці діяння. Тому вважаємо, що критерієм розмежування злочинного і незлочинного поширення завідомо неправдивих відомостей, що ганьблять честь і гідність людини або прини-жують її ділову репутацію, має стати шкода, заподіяна внаслідок поширення таких відомостей. Тобто – немає тяжких наслідків – нехай винна особа несе тільки цивільно-правову відповідальність (прилюдно вибачиться, відшкодує моральну шкоду). У випадку настання тяжких наслідків має наставати кримінальна відповідальність.

Зазначимо також, що, визнаючи наслідки тяжкими або ні, не потрібно зловживати наданими повноваженнями. Ще краще було б передбачити вичерпний перелік наслідків, які слід відносити до тяжких, у примітці до статті. Ми пропонуємо до таких наслідків віднести матеріальні збитки у встановленому в законопроекті розмірі (що у п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян), смерть людини, психічну хворобу, втрату суспільних зв'язків, що призвело до алкогольної або наркотичної залежності потерпілого. Крім того, на нашу думку, у статті 145¹ КК України потрібно встановити відповідальність за систематичні поширення завідомо неправдивих відомостей, що ганьблять честь і гідність людини або принижують її ділову репутацію. У примітці пропонуємо встановити, що систематичним є таке поширення завідомо неправдивих відомостей, яке вчинене щодо однієї людини, а так само щодо цієї людини і членів її сім'ї разом три і більше рази протягом трьох місяців підряд або п'ять і більше разів протягом календарного року.

Підсумовуючи викладене, ще раз наголосимо на необхідності зваженого підходу до вирішення питання про криміналізацію клевету в Україні. На нашу думку, потрібно знайти компромісний і виважений вихід із ситуації, що склалася довкола порушеної у цій статті проблеми. З одного боку, існування кримінальної відповідальності за клевету може нести загрозу свободі слова, але, з іншого боку, – фактична беззахисність честі і гідності людини якось не зовсім вписується у сучасні європейські та світові тенденції, відповідно до яких людина, її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю. Тому, вважаємо, що встановлення кримінальної відповідальності за клевету – це тема, яка потребує подальшого, без поспіху, ґрунтовного дослідження.

Література

1. Мульченко В. Проблеми охорони честі та гідності особи у кримінальному законі / В. Мульченко // Право України. – 2002. – 10. – С. 41–44;
2. Бортник В. А. Кримінально-правова охорона честі та гідності особи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримін. право та кримінологія; кримін.-викон. право / Бортник Валентин Анатолійович ; Націон. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 21 с.;
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України : проект Закону України / проект вноситься народним депутатом України Яценком А. В. на заміну реєстр. № 2086 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=31741&pf35401=117694. – 2 с.;
4. Проект закону про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо наклепу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_2?id=&pf3516=2086&skl=7;
5. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо посилення відповідальності за посягання на честь і гідність людини)» / до № 11013 від 19 липня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=44065&pf35401=230909. – 3 с.;
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо посилення відповідальності за посягання на честь, гідність та ділову репутацію особи : проект Закону України (доопрацьований) / проект вноситься народним депутатом України Журавським В. С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=44065&pf35401=232851. – 2 с.;
7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального Кодексів України (щодо посилення відповідальності за посягання на честь і гідність людини) : проект Закону України / проект вноситься народним депутатом України Журавським В. С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=44065&pf35401=230132. – 2 с.;
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо посилення відповідальності за посягання на честь, гідність та ділову репутацію особи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=44065&pf35401=233226. – 2 с.;
9. Кримінальний кодекс України : затверджений Законом від 28 грудня 1960 року / (від статті 1 до статті 146) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>;
10. Уголовный кодекс Украинской ССР : утвержден Законом Украинской ССР от 28 декабря 1960 года. – Официальный текст с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 января 1964 года. – К. : Государственное издательство политической литературы Украины, 1964. – 151 с.;
11. Лутковська вважає, що кримінальна відповідальність за наклеп призведе до обмеження свободи слова [Електронний ресурс] // Тиждень.ua. – 18 вересня 2012 року. – 19:33. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/60305>;
12. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» (щодо посилення відповідальності за посягання на честь і гідність людини). – 2 серпня 2012 року. – 16:10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1914:2012-08-02-14-25-46&catid=228:2012&Itemid=230;
13. Євродепутат: кримінальне покарання за наклеп – потужний спосіб обмеження свободи слова [Електронний ресурс] // Тиждень.ua. – 18 вересня 2012 року. – 23:12. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/60315>;
14. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал (тестова версія) / Прес-служба. – 20 вересня 2012 року. – 11:20. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua/print/67381.html>.